

Nie je náhodné, že problematika sociologického poznávania sa dostala do popredia pozornosti sociológov, čo má u marxistických i nemarxistických sociológov rozličné príčiny.

Nemarxistická sociológia práve v metodologickej oblasti prežíva krízu, v ktorej sa usiluje riešiť dôsledky najmä novopozitivistických metodologických koncepcií na sociologické poznávanie — sociologického empirizmu. Z celej súčasnej diskusie, ktorá sa vedie o týchto problémoch v nemarxistickej sociológii, možno vypozerovať, že na prehlbenie tejto krízy určitým spôsobom vplýva aj rozvoj marxisticko-leninskej sociológie v socialistických krajinách.

Marxisticko-leninská sociológia venuje veľkú pozornosť základným metodologickým otázkam, pretože ich riešenie je podmienkou nielen úspešnej a efektívnej bádateľskej práce, ale i základnej odlišnosti metodológie marxisticko-leninskej sociológie, tak od metodológie sociologického empirizmu, ako aj fenomenologickej metodológie súčasnej buržoásnej sociológie, ako aj od jej triednej a ideologickej funkčnosti. Pritom, ako ukazuje naša skúsenosť, nemožno sa vyhnúť alebo obísť tie nemarxistické metodologické koncepcie, ktoré z diametrálne odlišných metodologických východísk riešia otázky sociologického poznávania, už z tých jednoduchých príčin, že sa tieto koncepcie často vydávajú za jedine možné vedecké prístupy k skúmaniu spoločenskej skutočnosti. V našej sociológii posledného desaťročia sú to predovšetkým metodologické dôsledky sociologického empirizmu v celej koncepcii sociologického poznávania. Kritické vyrovnanie sa s týmito koncepciami nemarxistickej sociológie je nevyhnutým stupňom v rozpracovávaní metodologických problémov v marxisticko-leninskej sociológii. Doterajšie naše skúsenosti ukazujú, že tolerancia niektorých častí týchto metodologických koncepcií má svoje nepriaznivé metodologické dôsledky pre celý poznávací

proces v sociológii. Na prvý pohľad by sa napríklad zdalo (a toto zdanie bolo v minulom období u nás dosť rozšírené), že oblasťou, ktorá je „najvhodnejšia“ na prevzatie poznatkov z nemarxistickej sociológie, je oblasť procedúr a techník sociologického výskumu, pretože vraj tieto „nezávisia“ od ontologických predpokladov. Chceli by sme teda ukázať, že ide naozaj len o zdanie, lebo pri analýze tejto problematiky dôjdeme k objasneniu mnohých spätostí práve s ontologickými predpokladmi. Práve kritika a rozpracovanie týchto čiastkových otázok metodológie a metodiky umožňuje odkryť veľmi slabé miesta sociologického poznávania buržoásnej sociológie. Dnes už aj niektorí nemarxistickí sociológovia sú nútení priznať, že v súčasnej kritike novopozitivistických koncepcií sociológie je nahlbšie prepracovaná marxistická kritika.

Skutočnosť, že nemarxistická sociológia musela zaznamenať, že sa na svetovej aréne sociológie objavila marxisticko-leninská sociológia rozpracúvaná už v nových podmienkach socialistickej spoločnosti, je *kvalitatívne novým a podstatným prvkom sociológie v jej vývine* v druhej polovici XX. storočia.

Boj týchto základných koncepcií (marxistickej a nemarxistickej) sociológie vstupuje v tomto období do nového štádia. Až do vzniku socializmu nemohla mať marxisticko-leninská sociológia svoj inštitucionálny základ a nemohla sa rozvíjať v takom rozsahu, ako sa rozvíjala buržoásna sociológia v kapitalistickej spoločnosti. Napriek tomuto nerovnoprávnemu postaveniu v kapitalistickej spoločnosti, rozpracovala marxisticko-leninská sociológia svoj základný vedecký systém v takom rozsahu a tak dôsledne, ako sa to nepodarilo ani jednej nemarxistickej škole v sociológii. V období existencie socialistickeho spoločenského systému — po prekonaní určitých ťažkostí — vytvorili sa v socialistických krajinách podmienky aj pre

inštitucionálny rozvoj marxisticko-leninskej sociológie, ktoré v úplne nových sociálnych podmienkach umožňujú rozprávať marxisticko-leninskú sociológiu.

Marxisticko-leninská sociológia si postupne vypracováva svoj vedecký systém na základe najnovších poznatkov nielen sociológie, ale aj ostatných vied (filozofia, sociálna psychológia, kybernetika, logika, psychológia a pod.). Marxistickí sociológovia v socialistických krajinách majú už za sebou mnohé závažné sociologické výskumy socialistickej spoločnosti, ktoré hlbšie analyzujú socialistickú spoločnosť a ukazujú jej jednotlivé odlišnosti a prednosti pred kapitalistickou spoločnosťou. Marxisticko-leninská sociológia *vystupuje* voči nemarxistickej sociológii v rovine svojho vedeckého obrazu socialistickej spoločnosti a v rovine svojej spoločenskej funkcie v socialistickej spoločnosti. Marxisticko-leninská sociológia ako celok sa diametrálne odlišuje od nemarxistickej sociológie svojou ideologicko-politickou a triednou funkciou.

Problematika sociologického poznávania v marxisticko-leninskej sociológii je bohatá členená. V ďalšej časti by som sa chcel zaoberať aspoň jednou časťou tejto problematiky.

Sociologické poznávanie

Spoločnosť ako objekt vedeckého poznávania patrí k najzložitejším objektom poznávania vôbec. Z toho vyplýva i zvláštna náročnosť na vedecké poznávanie tohto objektu. Predpokladom vedeckého poznania spoločnosti je vyriešenie základnej *ontologickej* otázky. Len vedecká odpoveď na túto základnú otázku umožnila vytvoriť *všeobecnú teóriu spoločnosti*, ktorá sa stala aj gnozeologickým východiskom vedeckého poznávania spoločnosti. Ako je známe, takouto teóriou spoločnosti je *historický materializmus*. Historický materializmus umožnil kvalitatívne nový stupeň vo vývoji jednotlivých spoločenských vied, ktoré sa zaoberajú jednotlivými stránkami spoločnosti.

Táto teória však súčasne umožnila aj vedecký prístup ku *konkrétnej spoločnosti*, konkrétnej spoločenskej javov a procesov ako celkov – súhrnu rozličných spoločenských stránok (ekonomickej, psychickej, politickej, ideo-

logickej). Uplatnenie dialektického materializmu pri skúmaní spoločnosti umožnilo vyčleniť z doterajšieho filozofického poznávania sociologické, ktoré vychádza z historického materializmu ako teoretického a metodologického princípu.

Objektom sociologického poznávania je vždy konkrétna spoločnosť (i keď na rozličnej rovine – v rámci štátu, zväzku štátov, národné spoločenstvo, rozličné skupiny spoločnosti atď.) s cieľom poznať zákony jej vývinu, fungovania a premeny. Toto poznanie, ktoré vychádza z filozofických princípov marxisticko-leninskej filozofie používa na poznávanie mnohé postupy a nástroje, ktoré mu umožňujú prejsť od všeobecnej teórie a metódy k teóriám a metódam, ktoré sú adekvátne pre skúmanie konkrétneho javu v konkrétnej spoločensko-historickej situácii. Je to prechod od všeobecnej teórie a všeobecnej metódy cez menej všeobecné teórie a menej všeobecné metódy až k prostriedkom získavania a zhromažďovania spoločenských informácií, metódam ich spracovania, analýzy, zovšeobecnenia a vysvetlenia, ktorými sa opäť vracajú k teoretickým záverom a zovšeobecneniam. Tento charakter sociologického poznávania obsahuje prvky teoretického poznávania a prvky empirického poznávania ako vzájomne späté v každej jednotlivej fáze sociologického poznávania. Treba však pripustiť, že v jednotlivých fázach sociologického poznávania konkrétneho javu nie je vždy rovnako zastúpená teória a empiria. V jednotlivej fáze poznávacieho procesu môže vystupovať do popredia teoretický aspekt a v inej aspekt empirický. V marxisticko-leninskej sociológii však teória a empiria tvoria *dialektickú jednotu sociologického poznávania*.

Nemarxistická sociológia ako celok si od začiatku kládla za úlohu riešiť charakter sociologického poznávania. Pozitivistický smer redukoval ontologickú stránku na princípoch metodologického monizmu naturalistického charakteru a postupne vylimoval zo sociologického poznávania ontologickú problematiku vyúsťujúc až do odmietania teórie v radikálnom sociologickom empirizme, redukujúce sociologické poznanie na empirickú gnozeológiu.

Antipozitivistický smer (humanistická sociológia) vychádzajúc z princípov metodologického monizmu fenomenológie, absolutizuje ontologickú stránku redukovanú

na subjekt a gnozeologickú stránku na metódu „chápajúcej sociológie“.

Tak došlo k odtrhnutiu teórie od empirie v sociologickom poznaní buržoáznej sociológie.

Pre súčasnú buržoáznu sociológiu je charakteristická snaha o preklenutie tejto priepasti a o nájdenie „mostov“ cez ktoré by to bolo možné urobiť, či už cestou kompromisu teórie „stredného dosahu“ (Merton), vybudovania teoretického systému (Parsons), alebo „zjemnením“ radikálnej formy sociologického empirizmu (Lazarsfeld).

1. Spätosť a odlišnosť filozofického a sociologického poznávania

V predchádzajúcej časti sme vyčlenili sociologické poznanie z poznania filozofického. Samo toto vyčlenenie je však vážnym teoretickým problémom, o ktorom sa už dlho v marxisticko-leninskej sociológii diskutuje. Diskusia sa vedie v troch základných oblastiach: vzťah historického materializmu a sociológie, predmet marxisticko-leninskej sociológie a jej štruktúra, vzťah všeobecnej metódy a konkrétneho sociologického výskumu. Možno povedať, že základnou otázkou tejto diskusie je otázka vzťahu filozofického a sociologického poznania,¹ i keď nemožno celú diskusiu redukovať len na túto otázku.

Jedným z názorov na túto problematiku je, že sociologické a filozofické poznanie je vlastne identické, že sociologické poznanie sa realizuje rozšírením predmetu filozofického poznania na špecifické zákony fungovania a vývinu spoločensko-ekonomickej formácie a rozšírením prostriedkov poznávania empirickej vedy. Sociológia je filozofickou disciplínou a zhoduje sa s historickým materializmom. Ani v tejto koncepcii sa však nemožno vyhnúť tomu, aby nevznikol problém vzťahu filozofického a sociologického poznávania. Tento problém sa rieši tak, že sociologické poznávanie vzniká ako „doplnok“ filozofického poznania, ktorý vyplýval z rozšírenia predmetu filozofického poznania. Tým sa však stiera špecifika filozofického poznávania. Tento názor nie je však nový a nájdeme ho u viacerých autorov, ktorí interpreto-

vali názory Marxa, Engelsa a Lenina k tejto problematike. Je však ťažko z jednotlivých výrokov klasikov marxizmu-leninizmu, ktoré vznikli v rôznych historických kontextoch jednoznačne potvrdiť, či vyvrátiť názory o vzťahu historického materializmu a sociológie. Pri štúdiu prác Marxa a Engelsa predsa narazíme na problém filozofického a sociologického poznania. Marx a Engels vychádzajúc z rozličných podnetov a z rôzneho materiálu dospeli k tomu istému názoru na vývin spoločnosti, „... rozhodli sme sa“, píše K. Marx v *Úvode ku kritike politickej ekonómie*, „spoločne vypracovať náš názor, ktorý je v protiklade proti ideológii nemeckej filozofie, teda skončiť s našim bývalým filozofickým svedomím. Umysel sme ukutočnili vo forme kritiky poheglovskej filozofie.“² Proti idealistickému filozofickému poznaniu dejín postavili materialistické filozofické poznanie dejín. F. Engels v životopise K. Marxa vyzdvihuje u K. Marxa práve Marxom uskutočnené prevrátenie celého dovtedajšieho poňmania dejín, ktoré malo pre socialistický názor obrovský význam, lebo viedlo k presvedčeniu, že veľkoburžoázia už splnila svoje dejinné poslanie a že dejinná vedúca úloha prešla na proletariát, ktorý sa oslobodí len tak, že odstráni akýkoľvek útlak, akékoľvek triedne panstvo a akékoľvek vykorisťovanie.³ „A tak dúfam“, napísal Engels v práci *O historickom materializme*, „že ani britská »respektabilita«, ktorá sa po nemecky nazýva filisterstvom, sa príliš nezdesí, ak použijem v angličtine, ako v toľkých iných jazykoch, výraz »historický materializmus« na označenie toho chodu ponímania svetových dejín, ktoré vidí konečnú príčinu a rozhodujúcu hybnú silu všetkých dôležitých dejinných udalostí v hospodárskom vývine spoločnosti, v zmenách spôsobu výroby a výmeny, v rozštiepení spoločnosti na rozličné triedy, vyplývajúcom zo spomenutých zmien v hospodárstve, a vo vzájomnom boji týchto tried.“⁴ (Podč. J. P.)

Z toho by sme mohli usudzovať, že Marx a Engels takto vyjadrili svoj filozofický názor na spoločnosť a jej vývin, že týmto vytvorili najvšeobecnejšiu teóriu vysvetľovania, ale súčasne i najvšeobecnejšiu metó-

¹ A. G. Zdravomyslov, *Metodologia i procedura*

sociologičeskich issledovanij, Moskva 1969, s. 16.

Bratislava, 1952, s. 23.

² Marx—Engels, *O historickom materializme*,

³ Tamže, s. 37—38.

⁴ Tamže, s. 69.

du skúmania spoločnosti. Túto myšlienku jednoty teórie a metódy, ktorú nachádzame najmä u Marxa, zvlášť zdôraznil V. I. Lenin tak v práci *Karol Marx*, ako aj *Kto sú priatelia ľudu* na viacerých miestach, a súčasne s tým aj presnejšie načrtáva myšlienku použitia tejto teórie a metódy: „Ak mala aplikácia materializmu na analýzu a objasnenie jednej spoločenskej formácie skvelé výsledky, je celkom prirodzené, že materializmus v dejinách nie je už hypotézou, ale vedecky overenou teóriou; je celkom prirodzené, že takúto teóriu treba uplatniť aj na ostatné spoločenské formácie, aj keď ešte neboli podrobené špeciálnemu faktologickému štúdiu a podrobnej analýze... historický materializmus nikdy netvrdil, že všetko objasnil, ale iba to, že ukázal »jedine vedeckú«, ako sa vyjadril Marx (*Kapitál*), metódu vysvetľovania dejín“.⁵

Táto myšlienka nás vedie k dvom základným záverom. Ak pozitivistickí súčasníci zakladateľov marxizmu si vytýčili cieľ dobudovať systém pozitívnej filozofie vedou o spoločnosti (Comte), tak Marx a Engels sa sústredili na to, aby odstránili dovtedy najväčšiu slabinu filozofického materialistického poznania, t. j. neschopnosť *materialisticky* vysvetliť vývin spoločnosti. „Marx a Engels, vyrastajúc z Feuerbacha a dospievajúc v boji proti fušerom, prirodzene, venovali najväčšiu pozornosť tomu, aby dobudovali *materialistickú filozofiu nahor*, t. j. nie *materialistickú gnozeológiu*, ale *materialistické chápanie dejín* (podč. J. P.). Preto Marx a Engels vo svojich spisoch viac zdôrazňovali *dialektický materializmus* ako *dialektický materializmus*, viac trvali na *historickom materializme* ako na *historickom materializme*.“⁶ Materialistická teória a dialektická metóda prvýkrát v dejinách umožnili vytvoríť monistické dialektickomaterialistické vysvetlenie prírody, spoločnosti a myslenia. Tým bolo završené materialistické filozofické poznanie sveta, vytvoril sa ucelený vedecký systém materialistickej filozofie.

Druhý záver logicky vyplýva z predchádzajúceho. Marx a Engels vypracovali všeobecnú teóriu spoločnosti, ktorú na jednej strane dotiahli až k základnej filozo-

fickej otázke, ale na druhej strane sa stala táto teória základom pre konkrétnu analýzu konkrétnej kapitalistickej spoločnosti ako celku a jej jednotlivých spoločenských stránok zvlášť. (Engelsova konkrétna analýza postavenia robotníckej triedy v Anglicku, analýza bytovej otázky, rodiny, sociálny výskum robotníckej triedy cez I. Internacionálu, Marxova *Robotnícka anketa*, sociologická analýza v Marxovom *Kapitáli*.) Marx a Engels rozpracovali dialektickú metódu až pre skúmanie konkrétnych spoločenských javov a celej spoločensko-ekonomickej formácie. (Uskutočnili to, o čo sa márne vtedy pokúšala pozitivistická sociológia). Domnievame sa, že historický materializmus má nielen filozofickú stránku, ale aj sociologickú. To by znamenalo, že historický materializmus je aj všeobecnou sociologickou teóriou a metodológiou, a touto svojou časťou prechádza aj do štruktúry marxisticko-leninskej sociológie. K tomuto záveru nás vedie aj vysvetlenie Leninovej myšlienky o „aplikácii materializmu na analýzu a objasnenie spoločenskej formácie“, „uplatnenie teórie na faktologické štúdium a podrobnú analýzu spoločenskej formácie“.

Na rozdiel napr. od A. Comta, ktorý sa snažil rozpracovať systém pozitívnej filozofie a v ňom najmä vedeckú metódu skúmania spoločenských javov, ale tento systém sám nevedel realizovať vo vedeckom poznávaní, Marx a Engels ukázali, ako uplatňovať historický materializmus pri skúmaní konkrétnej spoločnosti. „Marxova a Engelsova genialita je práve v tom, že za veľmi dlhé obdobie — skoro polstoročie — rozvíjali materializmus, povznášali na vyšší stupeň základný smer vo filozofii, nezdržovali sa opakovaním už vyriešených gnozeologických otázok, ale dôsledne uplatňovali a ukazovali, ako treba uplatňovať ten *istý* materializmus v spoločenských vedách.“⁷

Historický materializmus ako filozofická teória spoločnosti je teoretickým a metodologickým základom všetkých spoločenských vied. K tomuto záveru dospela prevažná časť marxistických sociológov. To znamená, že filozofické poznanie je predpokladom každého iného poznania v spoločenských vedách. Pre sociologické po-

⁵ V. I. Lenin, *Spisy* 1, Bratislava 1953, s. 130.

⁶ V. I. Lenin, *Materializmus a empiriokriticismus*, Bratislava 1970, s. 286—287.

⁷ Tamže, s. 292.

znanie je filozofická teória spoločnosti, filozofické poznanie sveta ešte výraznejšie nevyhnutnou podmienkou, pretože sociologické poznávanie je poznávaním spoločnosti ako *celistvého systému*, kde filozofická analýza spoločnosti ako zvláštného sociálneho celku je nevyhnutným predpokladom ďalšieho postupu pri sociologickom poznávaní. Túto úlohu všeobecnej sociologickej teórie spĺňa taktiež historický materializmus svojou druhou najvšeobecnejšou rovinou – všeobecnou sociologickou teóriou. Táto „rozhraničenosť“ historického materializmu má svoje ontologické zdôvodnenie v spoločnom objekte filozofického a sociologického poznávania (spoločnosť ako celok), z ktorého vychádza filozofické poznanie smerom „nahor“ k poznaniu sveta ako celku a sociologické poznanie smerom „nadol“ k poznaniu spoločnosti ako súhrnu rozličných stránok spoločenského života, k poznaniu konkrétnych spoločenských javov. Z hľadiska svojho objektu je sociológia najbližšie k filozofii zo spoločenských vied. Súčasne však má aj svoje gnozeologické zdôvodnenie v tom, že v poznávacom procese spoločnosti sa filozofické a metodologické princípy spájajú so špeciálnou problematikou poznávania spoločnosti ako celistvého systému. Sám sociologický poznávací proces nezačína od spoločenského faktu, ale od teoretickej analýzy skúmaného javu z aspektu jeho začlenenia v spoločnosti ako celku i z aspektu jeho miesta v štruktúre spoločenských vzťahov. V tomto zmysle je historický materializmus i metodologickým východiskom sociologického poznania. Sociologické poznanie však neostáva na tejto úrovni a postupuje svojimi špeciálnymi poznávacími prostriedkami až k spoločenskému faktu, aby sa opäť vrátil na základe zovšeobecnení k všeobecnej sociologickej teórii. Sociologické poznávanie je tak organickou, vnútornou spätou jednotou teórie a empirie.

Chceli by sme ešte uviesť aspoň dva dôvody pre takéto chápanie všeobecnej sociologickej teórie. Prvý vyplýva zo špecifiky samých spoločenských javov, ktoré skúma sociológia, zo špecifiky sociologického poznania (v protiklade s poznávaním prírodných javov). Sociologické poznanie je poznanie konkrétnej spoločensko-historickej špecifickosti spoločenského javu na základe skúmania faktov, ktoré ho v kon-

krétnej spoločensko-historickej situácii podmieňujú. Vedecké vysvetlenie tohto javu však nie je možné na rovine jednoduchej popisnosti zozbieraných faktov, ale len postupným abstrahovaním týchto faktov vo všeobecnejšie teoretické poznatky a tieto zas do všeobecnejšej teórie, ktorá je schopná vysvetliť súvislosti medzi konkrétnymi spoločensko-historickými podmienkami a súhrnom týchto faktov. Filozofické poznanie však abstrahuje aj od týchto špeciálnych historických podmienok. Sociologické poznanie na jednej strane má svoje osobitosti a na druhej strane má všeobecné črty, ktoré ho spájajú s filozofickým poznaním. Je to určitý vzťah dialektickej komplementarity.

Druhý dôvod je z dejín sociológie. Najintenzívnejšia snaha pozitivizmu o vybudovanie vedeckého systému sociológie stroskotala na tom, že pozitivisti odmietli ontologické princípy. V prvej etape pozitivizmu sa ukázalo, že postulát pozitívnej sociológie bez ontologických princípov je neúnosný. V druhej etape neopozitivistickej sociológie sa ukázalo, že ani logická analýza bez ontologických a gnozeologických princípov nevedie k očakávanému výsledku, a tak sa pozitivizmus vracia k snahe nájsť „určité“ ontologické východisko. Opäť sa častejšie vracia k tým zdrojom, z ktorých vychádzala marxistická sociológia pri tvorení teórie a metódy, najmä k Heglovi.

2. Vzťah teórie a metódy v sociologickom poznávaní

Riešenie tohto vzťahu sa stalo jedným zo skúšobných kameňov výstavby vedeckého systému sociológie. V nemarxistickej sociológii sa o to pokúšali rozličné smery a školy tak naturalistické, ako aj humanistické, pozitivizmus vo všetkých svojich podobách, nevynímajúc z toho ani súčasné snahy kritického racionalizmu v sociológii. Tento vzťah je rozhodujúci aj pre výstavbu špeciálnej sociologickej metodológie, z tohto základného vzťahu je odvodený aj vzťah teórie a empirie v sociologickom poznávaní.

Sociologické poznanie v marxisticko-leninskom poznaní má charakter komplexného poznania. Toto poznanie plní kognitívnu, deskriptívnu, explanatívnu a so-

ciotechnickú funkciu. Hlavné funkcie sociológie sú vonkajšie funkcie, ktoré priamo alebo sprostredkovane sa odrážajú v spoločenskom živote, v jeho spoločenskej praxi. V marxisticko-leninskej sociológii práve v období revolučnej premeny spoločnosti veľký význam nadobúda sociotechnická funkcia sociológie, pretože vytvorenie socialistickej spoločnosti je cieľavedomý plánovite uskutočňovaný proces na základe vedeckého poznania. Práve z tohto aspektu vzrastá aj úloha metodológie, ktorá plní vnútornú funkciu voči sociológii. Táto funkcia nie je autonómna, nemôže byť cieľom pre seba, ale veľmi úzko je spojená s vonkajšou funkciou sociológie, s jej cieľmi, lebo stanovuje prostriedky v poznávacom procese, ako čo najlepšie dosiahnuť stanovené ciele.

Metodológia logického empirizmu – sociologického empirizmu, ktorá sa považuje za najrozpracovanejšiu metodológiu nemarxistickej sociológie prechádza v poslednom dvadsaťročí určitým „vývinom“ v riešení vzťahu teórie a metódy. Základná téza logického empirizmu v sociológii však ostáva nezmenená. Vychádza z toho, že neexistuje filozofia sociálnych vied, ale metodológia tým, že analyzuje konkrétne výskumy z hľadiska použitej techniky, hypotéz a formy ich organizácie, vytvára základ pre vznik filozofie sociálnych vied.⁸ Idea novopozitivismu stávať aj v metodológii sociológie princípy „empirickej verifikácie“ ako kritérium jej pôsobnosti, redukuje predmet metodológie tak, „... že sociológ skúma človeka v spoločnosti a špecialista metodológ skúma sociológa pri jeho práci“.⁹ Sociologický empirizmus tvrdí, že v prírodných vedách je dôraz na explikáciu teórií, ale v sociológii sa nevyvinuli nijaké teórie. Tomu, čo sa hovorí spoločenskú teóriu, je buď systém pojmov (Wiese alebo Parsons), alebo poukazovanie na tie aspekty sociálnych fenoménov, ktorým treba venovať zvláštnu pozornosť (Mertonova explikácia funkcionálnej analýzy). Z „dobrých dôvodov“ odporúča P. Lazarsfeld hovoríť radšej o „filozofii spoločenských vied“, než o ich metodológii. Termín metodológia je „prechodný termín“, ktorý

umožňuje zistiť konzistentné prvky vo výskumoch, z ktorých sa neskôr má utvoriť filozofia spoločenských vied.¹⁰

Sociologické poznávanie v marxisticko-leninskej sociológii predstavuje jednotu teórie a metódy v celom gnozeologickom procese. Táto jednota je však štrukturovaná v jednotlivých fázach poznávacieho procesu. Metodologickým východiskom a spojovacou niťou celého poznávacieho procesu je marxisticko-leninská filozofia v celom jej rozsahu, to znamená aj *dialektika*, aj materializmus, ako aj teória poznania a systém kategórií. Pre poznávací proces ako celok je teória vodidlom, ktoré v každej jednotlivéj fáze poznávacieho procesu umožňuje rozpracovať spôsob poznávania. Marxisticko-leninská filozofia však bezprostrednejšie ovplyvňuje poznávací proces prostredníctvom historického materializmu, ktorý nie je len všeobecnou sociologickou teóriou spoločnosti, ale aj všeobecnou sociologickou metódou skúmania spoločnosti. Historický materializmus ako všeobecná sociologická metóda predstavuje sprostredkujúci článok svojimi filozofickými prvkami s marxisticko-leninskou filozofiou a svojimi sociologickými prvkami so špeciálnymi sociologickými metódami. Teória v sociologickom poznávaní nevstupuje do poznávacieho procesu nejako zvonku, ale je imanentná každej jeho fáze, tvorí spätosť aj teórii nižšej úrovne so špeciálnymi metódami.

V tejto súvislosti treba spomenúť, že u nás sa dosť udomácnila téza, že čím je špeciálnejšia metóda v sociológii (menej všeobecná), tým majú menší význam pre ňu ontologické východiská a napríklad techniky sociologického výskumu sú už nezávislé na ontologických predpokladoch.¹¹ Na základe toho vznikol názor, že techniky sociologického výskumu možno celkom prebrať z nemarxistickej sociológie, lebo nemajú práve túto teoretickú časť. Pri podrobnejšom a hlbšom skúmaní tejto otázky pridáme k názoru, že každá jedna technika, ktorá sa v novopozitivistickej sociológii zdá ako „neutrálna“ má v skutočnosti svoju vlastnú „teóriu“, svoje vlastné teoretické východiská, ktoré mar-

⁸ Paul L. Lazarsfeld and Morris Rosenberg, *The Language of social Research General Introduction*. USA 1965, s. 3–4.

⁹ *Sociology Today*, New York 1962, taktiež preklad do ruského jazyka. *Sociologija segodnja*, Moskva 1965, s. 68–116.

¹⁰ P. Lazarsfeld, *Zur Methodik der empirischen Soziologie*, Wien 1968.

¹¹ *Vybrané techniky sociologického výskumu*. Praha 1969, s. 154–155.

xisticko-leninská sociológia práve nemôže prebrať do svojho poznávacieho aparátu. Táto téza „neutrality“ je už dnes predmetom kritiky aj v samej novopozitivistickej sociológii.¹²

Skutočnosť je však taká, že novopozitivistická sociológia venovala veľkú pozornosť rozpracovaniu práve týchto techník sociologického výskumu. Mnohé z týchto sa však práve začali rozpracúvať v marxistickej sociológii (interview, dotazník, pozorovanie osobné dokumenty), ale neskôr sa práve týmito otázkam v marxistickej sociológii nevenovala pozornosť. Tieto techniky priniesli dôležité zmeny v obsahu, problematike, metódach i štruktúre marxisticko-leninskej sociológie. Marxisticko-leninská sociológia *musí kriticky prehodnotiť* aj túto oblasť sociologického poznávania, *novým spôsobom* sa pozrieť na *výsledky dosiahnuté buržoáznymi sociológmi zvlášť v oblasti metodiky a techník a oddeliť pozitívne jadro týchto výsledkov od základných ideovo-teoretických a metodologických východísk*. To však nie je jednoduchý problém a treba mu venovať zvláštnu pozornosť.¹³ Riešenie tejto otázky nemôže byť jednorazovou, ale veľmi systematickou prácou, a to jednak teoretického charakteru a jednak metodologických výskumov, ktoré umožňujú rozpracovanie tejto problematiky na základe empirického materiálu. V marxisticko-leninskej sociológii sa už táto problematika rieši vo viacerých socialistických štátoch.¹⁴ Práve pri takomto spôsobe riešenia otázok sa ukazuje, že teória a metóda v sociologickom poznávaní sú navzájom späté v každej jednotlivéj fáze poznávacieho procesu a v tejto súvislosti zohráva mimoriadne dôležitú úlohu *marxisticko-leninská teória poznania*.

Marxisticko-leninská teória poznania rieši i otázku spoločenskej determinácie poznávacieho procesu. Spoločenská determinácia sociologického poznávania je zložitejšia ako v prírodných vedách alebo v niektorých iných sociálnych vedách. Táto zložitost vyplýva z toho, že pri sociologickom poznávaní sa používa tak priame,

ako aj nepriame pozorovanie špecifického charakteru. Ak pri priamom pozorovaní vystupuje spoločenská determinovanosť samého pozorovateľa, pri nepriamom pozorovaní vstupujú do poznávacieho procesu ďalšie spoločenské faktory determinujúce poznávací proces. To je východiskom k tomu, že sociologické poznávanie musí rešpektovať túto sociálnu determinovanosť, že musí na ňu prihliadať predovšetkým pri používaní výskumných techník, ktoré musia byť adekvátne nielen poznávanému objektu a predmetu, ale i vzhľadom na *konkrétne spoločenské podmienky*.

Takto chápané sociologické poznávanie stojí predovšetkým ako protiklad sociologickému poznávaniu sociologického empirizmu. Sociologický empirizmus a najmä z neho vychádzajúca metodika redukuje poznávací proces v sociológii na súhrn metodických direktív, respektíve hotových techník zhromažďovania empirického materiálu, s pevnou ustálenou schémou indikátorov, ktorá sa používa nezávisle od konkrétnych spoločenských podmienok skúmaného javu. Takýto postup neumožňuje poznať špecifickosť skúmaného javu a celý poznávací proces sa pri najlepšom sústreďuje na jeho kvantitatívnu stránku, ale často sa abstrahuje aj od tejto stránky a celý poznávací proces sa redukuje len na určité javové stránky a momenty skúmaného javu.

Vplyvy sociologického empirizmu sa prejavili aj v našej sociológii v tendenciách mechanického preberania predmetu skúmania (tematického zamerania výskumov) z buržoáznej sociológie alebo v nej používaných hotových výskumných techník, čiastočne „upravených“ pre naše pomery. Niekedy k takémuto postupu viedla i snaha stať sa „moderným“ sociológom, zaradiť sa témou či technikou do „kontextu“ svetovej sociológie.

Výskumné koncepcie, ktoré vznikli skúmaním kvalitatívne odlišného spoločenského objektu na inej kultúre, z iných spoločenských potrieb, nemožno mechanicky prebrať pre skúmanie socialistickej

¹² Heinz Hartmann, *Empirische Sozialforschung*, München 1970, s. 12–16, alebo Pierre Bourdieu, Jean Claude Chamboredon, Jean Claude Passeron, *Le métier de sociologue*, France 1968, s. 68–70.

¹³ D. M. Ugrinovič, *O strukture marksistskoj sociologičeskoj teorii*, Moskva 1970, s. 6–8.

¹⁴ V PLR vyšli už tri zväzky zborníka *Analizy*

i próby technik badawczych w socjologii, v NDR rozsiahla práca H. Roede, *Befrager und Befragte*, Berlin 1968. U nás sa touto problematikou zaoberali najmä M. Katriak, A. Fázik, J. Pašiak v štúdiách uverejnených: Sociologický časopis 3/1969, Sociológia 2–3/1969, Sociologický časopis 2/1967.

spoločnosti. Takémuto postupu sa dnes bráni aj nemarxistická európska sociológia i rozvojové krajiny, v ktorých sa tieto tendencie mechanického preberania postupov a tém z americkej sociológie najintenzívnejšie prejavovali po druhej svetovej vojne.

Z tohto faktu vyvodzuje P. Lazarsfeld potrebu diskutovať o metodologických otázkach medzi Európou a Amerikou, ktorá by sa mala stať východiskom pre odstránenie nedorozumení v metodologických otázkach medzi Európou a USA.¹⁵ Pripustíme, že aj takáto deliaca čiara v metodológii môže existovať, ale vyplýva skôr z tradícií európskej teoretickej sociológie a americkej empirickej sociológie, ako zo základných filozofických princípov. Deliaca čiara sa výrazne rysuje v súčasnej metodológii medzi marxistickou a nemarxistickou metodológiou. Metodologická problematika zasahuje až do oblasti filozofickej, do oblasti dvoch odlišných svetonázorov, a preto nevyhnutne nedobúda aj ideologický charakter. To sa zvlášť výrazne prejavilo na VII. svetovom sociologickom kongrese, kde práve metodologické otázky sa stávali predmetom častých polemík medzi marxistickými a nemarxistickými sociológmi.

Ak P. Lazarsfeld vyčíta európskemu empirikovi, „... že nechce použiť metódy, ktoré našiel v amerických sociologických výskumoch, lebo nedôveruje duchu, ktorý im pripisuje...“¹⁶ tak jeho výčitky sú natoľko oprávnené, nakoľko tento duch metód v skutočnosti existuje. O tom, že existuje, možno sa presvedčiť nielen v mnohých sociologických výskumoch, ale aj v mnohých prácach rozoberajúcich tieto otázky.

Otázka vzťahu teórie a metódy, ako ju rozpracovala novopozitivistická metodológia v sociológii sa stáva v posledných rokoch predmetom kritiky, a to tak v americkej,¹⁷ ako aj európskej sociológii. Táto otázka je súčasťou otázky vzťahu teórie a empirie, o ktorej sa dnes vedie veľmi živá diskusia v nemarxistickej sociológii.

3. Vzťah teórie a empirie v sociologickom poznávaní

Vzťah teórie a empirie v sociologickom poznávaní existuje ako problém odvtedy, ako sa prejavila snaha poznať aj spoločenské javy takými exaktnými postupmi, ako to bolo v prírodných vedách, predovšetkým uplatniť metódu pozorovania. Odlíšnosť riešenia tohto problému v pozitivistickej a marxistickej sociológii rozhodujúcim spôsobom ovplyvnilo oba základné smery rozvíjajúcej sa sociológie. K. Marx a F. Engels riešili tento problém v súvislosti s poznávaním spoločenských javov kapitalistickej spoločnosti a vytvorili metodologický základ riešenia tohto vzťahu vo forme *jednoty teórie a empirie*, jednoty teoretického a empirického stupňa poznania v marxistickej sociológii.

V pozitivistickej sociológii vytýčil A. Comte postulát „... vymedzenia právomoci pozorovania a usudzovania, empirizmu, a mysticismu, medzi ktorými sa skutočné poznanie musí vždy pohybovať“.¹⁸ Bol to však len postulát, ktorý ani sám Comte neriešil v konkrétnom poznávaní spoločnosti. V ďalšom vývine pozitivistickej sociológie sa tento Comtov postulát riešil potláčaním až negovaním teoretického poznania. Základom tohto radikálneho empirizmu sú metodologické princípy novopozitivismu, a to princíp pozorovateľnosti, operacionalizmu, merateľnosti a verifikovateľnosti. Dôsledné uplatnenia týchto princípov v sociológii vedie k úplnému odtrhnutiu empirie od teórie, postavenie proti sebe teórie a metódy, kvantitatívnych a kvalitatívnych metód, mikrosociológie a makrosociológie, induktívnych a deduktívnych metód, postavenie teórie proti výskumu („theory versus research“).¹⁹

V metodológii sociologického empirizmu, ktorý vychádza z princípov logického empirizmu sa prijali metodologické princípy, ktoré sú základom sociologického poznania;

1. Princíp pozorovania ako východiskový princíp poznania, vychádzajúci z operacionalizmu.

¹⁵ P. Lazarsfeld, c. d.

¹⁶ Tamtiež, s. 101.

¹⁷ Z tohto aspektu je zaujímavá práca: Gideon Sjoberg, Roger Nett, *A Methodology for social Research*, New York 1968.

¹⁸ A. Comte, *Kurz pozitivnej filozofie*, 58, prednáška: In: *Pozitivismus, voluntarizmus, novokantovstvo*, Bratislava 1967, s. 85.

¹⁹ Táto metodológia je rozpracovaná v mnohých prácach a učebniciach metodológie sociálneho a sociologického výskumu. Tieto metodologické princípy podrobil prenikavej kritike G. W. Mills v práci *The sociological Imagination*, prekl. Praha 1968.

2. Používanie merania ako kritéria vedeckosti.

3. Objektom poznania sú len empiricky poznateľné spoločenské javy, ktoré možno podrobiť empirickej verifikácii.

4. Hlavné funkcie sociológie sú v socio-technickej oblasti.

Posledné desaťročie v sociológii je v znamení „upraviť“ tento radikálny empirizmus v buržoáznej sociológii.²⁰

Otázka vzťahu teórie a empirie vystúpila v buržoáznej sociológii do popredia z viacerých príčin. Jednou z nich je rozvoj teoretických metód a silnejúcej tendencie o ich uplatnenie v sociológii. (Např. teoretické modely, teória informácie.) V nemalej miere posunuli túto problematiku do popredia aj príčiny mimo samej sociológie. Je to predovšetkým spoločenská problematika vyplývajúca z rozporov buržoáznej spoločnosti, v ktorej vystúpili do popredia nové celospoločenské rozpory. Empirická sociológia orientovaná predovšetkým na vypracovanie noriem dôležitých typov spoločenského správania, spoločenskej adaptácie skupín, nie je schopná riešiť problematiku globálnej spoločnosti, poskytnúť prognózy celospoločenského významu. Napokon nie zanedbateľnou príčinou je aj kritika novopozitivistickej sociológie, ktorú už urobila marxisticko-leninská sociológia, ktorej kritické výhrady neostali bez odozvy v súčasnej nemarxistickej sociológii.²¹ Táto skutočnosť sa zvlášť výrazne prejavila na VII. svetovom sociologickom kongrese vo Varne, kde marxisticko-leninská sociológia bola v ofenzíve proti súčasným metodologickým východiskám nemarxistickej sociológie.²² Tu sa však aj názornejšie ukázalo, že marxisticko-leninská sociológia nadobúda stále väčšiu autoritu medzi sociológmi.

V súčasnej nemarxistickej sociológii intenzívnejú snahy, ktoré sa usilujú „preklesnúť priepasť vzniknutú medzi teoretikmi a empirikmi“.²³ Aj v metodológii sa častejšie objavujú práce, ktoré sa snažia túto otázku riešiť určitými kompromismi, hľada-

ním „nosných mostov“ v rámci buržoáznej sociológie.²⁴

Všetky tieto pokusy sú však poznamenané filozofickými východiskami logického empirizmu. Jednou zo základných myšlienok je redukovanie štruktúry sociálneho javu na súhrn merateľných „premenných“ (variable). Hlavnou procedúrou sociologického poznávania sa stáva formálno-logická analýza odtrhnutá od sociologickej teórie. Formálno-logické postupy určujú hodnotu a obsah východiskového pojmu. I keď sa v tejto umiernennejšej neopozitivistickej koncepcii pripúšťajú určité teoretické východiská, tak len potiaľ, pokiaľ tieto všeobecné pojmy nepresahujú koreláty samého pojmu. Výsledky takéhoto metodologického postupu sa v spoločenskej praxi mohli uplatňovať len veľmi obmedzene, a to predovšetkým prostredníctvom socio-techniky najmä v malých kolektívoch. Len čo sa objavili snahy prejsť od mikrosociológie k makrosociológii, objavili sa veľmi zreteľne všetky nedostatky tejto novopozitivistickej metodológie v sociológii.

Ďalšou otázkou, s ktorou sa usiluje vyrovnáť novopozitivistická metodológia v sociológii, je otázka samej štruktúry empirického stupňa poznania. Ak sa pozeráme na túto problematiku z historického aspektu, tak musíme priznať, že empirická sociológia posunula hranicu empirického stupňa poznania spoločnosti, ak berieme do úvahy postuláty pozitivizmu 19. stor. Na druhej strane však nemožno nevidieť, že tento posun išiel na úkor teoretického poznania, znižovaním a popieraním jeho významu v sociologickom poznaní.

Pri posudzovaní spoločenskej funkcie sociológie, ktorá vychádzala z týchto metodologických princípov, treba si všimnúť aj jej spoločensko-praktickú funkciu. Do akej miery si bola táto metodológia vedomá svojho spoločenského dôsledku, nie je rozhodujúce pri jej objektívnom posudzovaní. Tejto stránke problematiky sa v buržoáznej sociológii z pochopiteľných dôvodov už nevenuje taká pozornosť, hoci ne-

²⁰ V Európe je to najmä polemika v západonemeckej sociológii medzi Th. W. Adornom (zomrel v auguste 1969), K. R. Popperom, J. Habermasom a H. Albertom. Pozri, Th. W. Adorno u. a. *Der Positivismusstreit in der deutschen Soziologie*, 1969, 2. Auflage 1970.

²¹ Tak např. západonemecký sociológ H. Hartmann konštatuje, že nikto nepodrobil doteraz takej ostrej kritike odtrhnutie teórie od empirie ako marxistickí sociológovia, c. d., s. 13.

²² G. M. Andrejeva, *O problematice vztahu mezi*

mikrosociologii a makrosociologii. Sociologický časopis, roč. 7, č. 1.

²³ Hans L. Zetterberg, *Theorie, Forschung und Praxis in der Soziologie*, In: René König, *Handbuch der empirischen Sozialforschung* 1. band, s. 64.

²⁴ Z práce, ktoré nastolujú alebo sa snažia riešiť túto problematiku, poukážeme aspoň na niektoré: *Soziologie zwischen Theorie und Empirie*, München 1970, C. d. Gideon Sjoberg a iní. *Sociologists at work*, London 1964, C. d. P. Bordieu a iní. C. d. H. Hartmann.

chýbajú ani kritické hlasy v tejto oblasti. Táto metodológia, tým že neguje teoretický stupeň sociologického poznania, ktorým je jedine možné poznať základné zákony vývinu kapitalistickej spoločnosti, poznať jej hlavné spoločenské protiklady, plne *obhajuje* záujmy vládnucej buržoázie, obhajuje status quo kapitalistického spoločenského systému. Svojimi výsledkami sledovala predovšetkým adaptáciu človeka k spoločenskému systému. V tom je jej *spoločenská funkčnosť i triednosť* a na druhej strane i vedecká obmedzenosť.

Riešenie vzťahu empirického a teoretického stupňa poznania v našej metodológii sa niekedy zamieňa s otázkou zmyslového a racionálneho poznania. Empirický stupeň poznania ako stupeň vedeckého poznania sa skladá zo zmyslového i racionálneho poznania. Tieto dve stránky poznávania sa vzájomne prelínajú a dopĺňajú. Pozorovateľnosť jednotlivých elementov spoločenského javu zprostredkuje zmyslové poznávanie, ktoré je dopĺňované racionálnym poznávaním v tom, že toto vyčleňuje určité spätosti z celého systému väzieb ako vypozerované fakty. Racionálne myslenie prináša tieto fakty ako konštatácie bez ich hodnotenia a usporiadania. V tom sa prejavuje schematizmus racionálneho myslenia v tejto etape poznávania. Empirický stupeň poznania nesie pečať tak zmyslového, ako aj racionálneho poznania.

Pre tento stupeň poznania je charakteristické nahromadenie jednotlivých faktov, ich fetišizácia a neusporiadanosť. Tento stupeň poznania vyjadruje určité objektívne stránky poznávaného javu, určité náhodnosti, ale ako celok je obmedzené na poznanie vonkajších znakov javu, je jednostranné a nemôže odražaf zákonitosť a podstatu javu. Nedostatky tohto stupňa poznania sa ukážu, len čo prejdeme od konštatácie k predvídaní. Vedecké predvídanie vyžaduje prekonať hranicu konštatácie a prejsť k hľadaniu kauzálnych vzťahov, oddeleniu náhodného od zákonitého a odhaleniu podstaty spoločenských javov. Preto empirický stupeň poznania je nevyhnutným predpokladom vedeckého poznávania v sociológii, ale vedecké poznanie nemôže absolutizovať tento stupeň ako konečný v procese poznania a musí prejsť k teoretickému stupňu poznania.

Tak ako sa empirické poznanie včleňuje do teoretického, tak predchádzajúci stupeň teoretického poznania sa včleňuje do empirického poznania rozličnými svojimi stránkami. Bolo by chybné oddeľovať tieto dva stupne poznania, tak ako je chybné oddeľovať jav od jeho podstaty.

Empirický stupeň poznania ako konečný stupeň poznania je v sociologickom poznaní neudržateľný aj preto, že toto poznanie sa vzťahuje na elementy objektívnej skutočnosti v určitom čase a priestore a na určitú historicky podmienenú situáciu. Empirický stupeň poznania nezohľadňuje adekvátne túto skutočnosť. Ním zhromaždené fakty sú z tohto aspektu irelevantné, vyjadrujú najviac náhodné spätosti s týmito spoločenskými podmienkami sociologického poznávania. Poznávaci proces v sociológii v jeho empirickej realizačnej fáze nadobúda charakter spoločenského procesu. Táto skutočnosť vnáša nové momenty do poznávacieho procesu v sociológii, s ktorými napr. nemusia počítať prírodné vedy. Táto skutočnosť vyžaduje skúmanie samého výskumného procesu, ako procesu spoločenského, zvláštnymi metodologickými výskumami, prostredníctvom ktorých sa získavajú poznatky na vypracovanie metodiky sociologického výskumu.

Viaceri kritici novopozitivismu v rámci nemarxistickej sociológie podrobujú kritike práve pozitivistickú ideu „čistej danosti“, holého bezteoretického faktu. Holé, odteoretizované (an sich) existujúce fakty sa stali slabým miestom novopozitistickej metodológie. Vážne pripomienky k pozitivistickému chápaniu empirie vnášajú aj kritici, ktorí sa snažia nadväzovať na Heglovu dialektiku a usilujú sa ukázať (J. Habermas), že dialektická logika sa javí ako nevyhnutná tak pre poznanie objektívnej reality, ako aj samého procesu poznania.

Niektorí kritici novopozitivismu sa skepticky vyjadrujú k tomu, že „teória a empiria sa dajú vpísať do jediného kontinua“.²⁵ Ak marxisticko-leninská sociológia si vytýčila ako program riešenie tejto otázky a tento program sa snaží aj realizovať, znamená to najpresvedčivejší argument v kritike sociologického empirizmu. Viacero otázok bude potrebné ešte riešiť nielen teoreticky, ale aj v samom sociologickom poznaní. Marxisticko-leninská sociológia môže plniť spoločenskú funkciu

²⁵ T. W. Adorno In: *Dialektika a sociologie*, Praha 1968, s. 21.

len vtedy, ak vychádza vo svojom poznaní z potrieb spoločenskej praxe a svojimi výsledkami sa vracia k spoločenskej praxi. Práve socialistická spoločnosť potrebuje od sociológie také poznatky, ktoré by jej umožnili prekonať daný stupeň vývinu, potrebuje poznatky, ktoré by jej pomohli vedecky predvídať vývin spoločnosti. Túto úlohu môže sociológia splniť len jednotou empirického a teoretického poznania.

Ak sa pozrieme na dejiny sociológie, tak celý jej vývin je preniknutý snahou poznávať spoločnosť predovšetkým preto, aby sa mohlo na tomto základe „zasahovať“ do spoločenských procesov. Toto úsilie sociológie malo v dejinách sociológie rôzny obsah a presadzovalo sa v rozličných formách. Už vznik samej sociológie je podmienený spoločenskou krízou buržoáznej spoločnosti a motivovaný snahou riešiť túto krízu. Dva smery sociológie, ktoré sa v tejto súvislosti formujú, predstavujú nielen metodologicky a teoreticky odlišné smery sociológie, ale predstavujú aj diametrálne odlišný vzťah k spoločenskej situácii, z ktorej vychádzajú. Spoločenským cieľom pozitivistickej sociológie je riešenie spoločenskej krízy reformou, ktorá má vytvoriť harmonicky usporiadanú spoločnosť. Táto konzervatívna stránka pozitivistickej sociológie sa stala jedným z jej základných spoločensko-funkčných znakov jej vyhranenej triednej angažovanosti v celom jej ďalšom vývoji. Stav „consensu“, „harmonie“, „poriadku a organizovanosti“ sa stáva hlavným cieľom v sociotechnickej a ideologickej oblasti pre zachovanie status quo buržoázneho spoločenského poriadku.

Marxistická sociológia vychádzajú z tej istej spoločenskej situácie, vidí riešenie spoločenskej krízy v revolučnej premene spoločnosti. Celá vedecká práca K. Marxa a F. Engelsa sa podriaďovala tejto hlavnej úlohe a to im nakoniec umožnilo odstrániť plášť z rôznych ilúzií o buržoáznej spoločnosti, to ich viedlo k tomu, že sa usilovali prekonať empirický stupeň poznania, z ktorého mnohí usudzovali na prechodné javy buržoáznej spoločnosti, ale oni za ňou vedecky hľadali zákony samého vývinu buržoáznej spoločnosti. Bez poznania týchto zákonov sa nemohla vytvoriť teória revolučnej premeny buržoáznej spoločnosti na spoločnosť socialistickú.

Spoločenská prax je východiskom sociologického poznávania a potreba spoločenskej praxe určuje základné úlohy sociologického poznávania. V kapitalistickej spoločnosti sa marxistická sociológia musela sústrediť predovšetkým na základné otázky triedneho boja s buržoáziou a z tohto aspektu vystupovalo do popredia poznanie predovšetkým všeobecných zákonov, tendencií a hybných síl spoločnosti.

V socialistickej spoločnosti sa zmenil pre sociológiu sám objekt poznania a s ním i úlohy sociologického poznávania. V socialistickej spoločnosti je živelnosť spoločenského vývinu nahradzovaná cieľavedomosťou a plánovaním. Z tohto aspektu je nevyhnutné poznávať nielen všeobecnú zákonitosť tohto vývinu, ale aj každú jednotlivú oblasť spoločenského života. V sociologickom poznávaní mikrooblastí vystupuje do popredia viac sociotechnická funkcia sociológie a sociologické poznávanie v tejto oblasti je bezprostrednejšie overované spoločenskou praxou. V sociologickom poznávaní makroobjektov vystupuje do popredia viac jej ideová a prognostická funkcia. Pri plánovitom riadení spoločnosti nadobúda práve táto prognostická funkcia mimoriadny význam pre spoločnosť.

Túto skutočnosť dnes už konštatujú aj niektorí nemarxistickí sociológovia. Tak napr. P. Lazarsfeld poukazuje na to, že v krajine, v ktorej je takmer celé hospodárske plánovanie ponechané súkromnej iniciatíve, veľmi ťažko možno nájsť konkrétne situácie, ktorých podrobné štúdium by znamenalo príspevok k všeobecnej sociálnej politike. „Túto ťažkosť si najzreteľnejšie uvedomíme.“ píše P. Lazarsfeld, „keď pridáme do krajiny akou je Poľsko, ktorá vykazuje jedinečnú kombináciu plánovitého hospodárstva a slobodného sociálneho výskumu. Tam všetko, čo sa týka sociológie, nadobúda sociálny význam.“²⁶ Ďalej priznáva, že aj v USA existujú nástoživé sociálne problémy, ale sú také komplexné, že empirický sociálny výskum vo forme ako dnes existuje v USA sa s nimi iba ťažko môže vyrovnávať. Pri výskumoch, ktoré skúmajú také oblasti, ako je napr. pracovná morálka, je obava zo zneužitia výsledkov podnikateľom pre väčšie vykorisťovanie. „Skutočnosť, že mikrosociologické výskumy prinajmenšom v princípe môžu viesť k dôležitým zmenám

²⁶ P. Lazarsfeld, c. d., s. 102.

даней sociálnej politiky, je vzpruhou pre našich európskych kolegov, ale nám takáto vzpruha chýba.²⁷

Sociologické poznávanie v socialistickej spoločnosti je podmienené a motivované spoločenskou praxou a spoločenská prax je aj verifikačným kritériom jeho vedec-kosti a spoločenskej funkčnosti. Predovšetkým z tohto aspektu je nevyhnuté riešiť jednotlivé otázky sociologického pozná-vania v marxisticko-leninskej sociológii.

Резюме

Пашиак Я.: К некоторым проблемам социологического познания в марксистско-ленинской социологии

Проблематика социологического познания находится на переднем плане среди интересов социологов. Немарксистская социология переживает как раз в этой области некоторый кризис. В последнем десятилетии развиваются очень интенсивно теоретические и методологические концепции марксистско-ленинской социологии, что до некоторой степени влияет на способ решения методологических и теоретических вопросов немарксистской социологии именно в капиталистических странах Европы. Тот факт, что в течение последнего десятилетия развивается интенсивно марксистско-ленинская социология, создает новое положение в мировой социологии.

Предпосылкой научного познания общества является решение основного онтологического вопроса. Исторический материализм решает этот вопрос как на философском, так на социологическом уровнях. В марксистско-ленинской социологии имеется больше взглядов на отношение философии и социологии. В настоящее время преобладает взгляд, что социология является самостоятельной общественной наукой. Исторический материализм выносит двойную роль по отношению к социологии: 1) он является философской теорией общества, 2) он является всеобщей социологической теорией.

Марксистско-ленинская социология решает также вопрос отношения теории и метода в области социологического познания. Что касается немарксистской социологии, в настоящее время появляется здесь усилие преодолеть принципы логического эмпиризма, на основе которого решается приведенное отношение (критический рационализм). Социологическое познание в марксистско-ленинской социологии исходит из единства теории и метода в гносеологическом процессе. Из этого принципа исходит также критика неопозитивизма в социологии и формальной методологии.

Вопрос соотношения теории и эмпирии стал в настоящее время очень актуальным в области социологии. Непозитивистская методология имеет трудности при решении этого соотношения, ибо она не может отказаться от основных отрывных пунктов логического эмпиризма.

В немарксистской социологии более часто являются работы, в центре внимания которых находится как раз решение этой проблемы. Основой решения этого соотношения в марксистско-ленинской социологии является теория познания. Эмпирическая и теоретическая степени познания дополняют друг друга. Для эмпирической степени познания характерно накопление отдельных фактов, их неупорядоченное и фетишизация. Эта степень познания выражает некоторые объективные стороны познаваемого явления, некоторые случайности, но как целое оно ограничено на познание внешних знаков явления, оно одностороннее и не способно отражать закономерность и сущность явления. Недостатки этой степени познания являются, как только переходим от описания к предвидению. Научное познание не может абсолютизировать эту степень и должно перейти к теоретической степени познания.

Исходным пунктом социологического познания является общественная практика. В социалистическом обществе изменился для социологии сам объект познания и вместе с ним и задачи социологического познания. В социалистическом обществе заменяется стихийность общественного развития целенаправленностью и планированием. С этой точки зрения неизбежно познавать не только общую закономерность развития, но и каждую отдельную область общественной жизни. С этой точки зрения выделяется и прогностическая функция социологии.

Summary

Pašiak J.: Contribution to Some Problems of Sociological Cognition in Marxist-Leninist Sociology

The problems of sociological cognition are in the forefront of the sociologists' interest. It is in this very area that non-Marxist sociology is undergoing a certain crisis. During the last decade, theoretical and methodological conceptions of Marxist-Leninist sociology have been developing very intensively; this — to a certain extent — influences the way of solving the methodological and theoretical issues of non-Marxist sociology, especially in the European capitalist countries. The fact that Marxist-Leninist sociology has intensively developed in the last decade is creating a new situation in the world sociology.

The solution of the basic ontological problem is a pre-condition of the scientific cognition of society. Historical materialism solves this problem both at the philosophical and at the sociological level. In Marxist-Leninist sociology, the relation between philosophy and sociology is viewed in several different ways. At present, the view prevails that sociology is an independent social science. With respect to sociology, historical materialism performs a double function: it is a philosophical theory of society on the one hand, and a general sociological theory on the other.

Marxist-Leninist sociology also solves the problem of the relation between theory and method in sociological cognition. In the non-Marxist sociology of our time, efforts appear to overcome the principles of logical empirism on the basis of which this relation is being solved (critical rationalism). In Marxist-Leninist sociology, sociological cognition is based on the unity of theory and method in the gnoseological process. Also the criticism of neopositivism in sociology and formal methodology proceeds from this principle.

At present, the problem of the relation between theory and empiricism in sociology has become very topical. The neopositivistic methodology is experiencing difficulties with solving this relation because it cannot dispense with the basic starting-points of logical empirism. In non-Marxist sociology, studies concentrated on solving this very problem appear with increasing frequency. In Marxist-Leninist sociology, the theory of knowledge is the basis of solving this relation. The empirical and the theoretical level of knowledge mutually supplement each other. The empirical level of knowledge is characterized by the accumulation of single facts, by their

confusion and fetishization. This level of knowledge expresses certain objective aspects of the phenomenon under study, certain accidental features, but, as a whole, it is limited to grasping the exterior characteristics of the phenomenon; it is one-sided and cannot reflect the lawfulness and substance of the phenomenon. The deficiencies of this level become apparent as soon as we pass from description to prediction. Scientific cognition cannot absolutize this level and must pass over to the theoretical level of knowledge.

The starting-point of sociological knowledge is social practice. In the socialist society, the subject of sociological knowledge itself has changed as well as the tasks of sociological cognition. In the socialist society, the spontaneity of social development is replaced by purposefulness and planning. From this aspect, it is inevitable to become acquainted not only with the general laws governing life, but also with every separate area of social life. From this aspect, also the prognostic function of sociology is coming to the fore.